

УДК 378.017:316.77]: [378.018.8:373.011.3-051:78]:378.091.31/.39-025.14: [37.091.214.18:78.087.68](045)
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/71-2-41>

Ольга КОЗІЙ,

orcid.org/0000-0002-3225-991X

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри музикознавства та вокально-хорового мистецтва
Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини
(Умань, Черкаська область, Україна) *olgakozii19@gmail.com*

РОЗВИТОК КОМУНІКАТИВНИХ НАВИЧОК МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА ПРИ ВИВЧЕННІ ДИРИГЕНТСЬКО-ХОРОВИХ ДИСЦИПЛІН В УМОВАХ ЗМІШАНОГО НАВЧАННЯ

Стаття присвячена надзвичайно актуальній проблемі сьогодення – розвитку комунікативних навичок майбутніх учителів музичного мистецтва в умовах змішаного навчання. Зазначається, що використання дистанційного навчання в освітньому процесі значно загострює проблему комунікації, особливо при вивченні диригентсько-хорових дисциплін. Автор характеризує переваги дистанційного та традиційного навчання та зауважує, що змішана форма навчання передбачає можливість збереження загальних принципів організації традиційного навчання із використанням сучасних електронних освітніх платформ і ресурсів, визначає сприятливі умови для розвитку комунікативних навичок здобувачів вищої освіти у процесі вивчення диригентсько-хорових дисциплін. Мета статті полягає у визначенні підходів розвитку комунікативних навичок майбутніх учителів музичного мистецтва при диригентсько-хоровій підготовці та дослідженні форм розвитку комунікативних навичок при змішаній формі навчання. Зокрема, уточнюються дефініції: «комунікативні навички», «комунікація», «комунікативна компетентність».

«Комунікативні навички» розуміємо як сукупність окремих професійних та психологічних якостей, які в результаті комунікативної підготовки виражають міру основних прийомів спілкування у професійній діяльності. Визначені найбільш сприятливі умови для розвитку комунікативних навичок майбутніх учителів музичного мистецтва в процесі вивчення предмету «Хорове диригування».

Зроблено висновок про те, що комунікативні навички є важливою складовою професійної компетентності педагога, які сприяють оптимальній організації взаємодії вчителя музичного мистецтва з учнями, саме тому необхідно зосередити увагу на їх розвитку під час вивчення диригентсько-хорових дисциплін, визначені підходи які сприяють формуванню комунікативних навичок.

Ключові слова: комунікативні навички, комунікація, комунікативна компетентність, майбутні вчителі музичного мистецтва, диригентсько-хорові дисципліни, змішане навчання.

Olga KOZII,

orcid.org/0000-0002-3225-991X

Candidate of Pedagogic Sciences (Ph.D.),

Associate Professor at the Department of Musicology and Vocal and Choral Arts

Pavlo Tychna Uman State Pedagogical University

(Uman, Cherkasy region, Ukraine) *olgakozii19@gmail.com*

DEVELOPMENT OF THE COMMUNICATION SKILLS OF THE FUTURE MUSIC TEACHERS WHEN STUDYING CONDUCTING AND CHORAL DISCIPLINES IN CONDITIONS OF THE HYBRID EDUCATION

The article is devoted to a very relevant problem of nowadays – the development of the communication skills of the future music teachers in the conditions of the hybrid education. It is noted that the use of distance learning in the educational process significantly elevates the problem of communication, especially when studying conducting and choral disciplines. The author characterizes the advantages of distance and traditional education and notes that the hybrid form of education provides the possibility of preserving the general principles of the organization of traditional education with the use of modern electronic educational platforms and resources, determines favorable conditions for the development of communication skills of students of higher education in the process of studying conducting and choral disciplines. The purpose of the article is to determine the approaches to the development of communicative skills of future music teachers during conducting and choral training and to study the forms of communication skills development in a hybrid form of education. In particular, the definitions: «communicative skills», «communication», «communicative competence» are clarified.

We understand «communicative skills» as a set of individual professional and psychological qualities that, as a result of communicative training, express the extent of basic communication techniques in professional activity. The most favorable conditions for the development of communication skills of future music teachers in the process of studying the subject «Choir Conducting» have been determined.

It was concluded that communication skills are an important component of a teacher's professional competence, which contribute to the optimal organization of the interaction of a music teacher with students, that is why it is necessary to focus on their development during the study of conducting and choral disciplines, the approaches that contribute to the formation of communication skills have been determined.

Key words: *communication skills, communication, communicative competence, future music teachers, conducting and choral disciplines, hybrid learning.*

Постановка проблеми. Гуманізація освіти третього тисячоліття спонукає до пошуку нових ефективних форм комунікації та до створення умов для духовного та інтелектуального розвитку особистості. В усьому світі пандемія дала поштовх, а повномасштабне збройне вторгнення росії в Україну зумовило перехід з традиційної форми навчання до дистанційного та змішаного навчання. Використання дистанційного навчання в освітньому процесі значно загострює проблему комунікації, особливо при вивченні мистецьких дисциплін. Змішана форма навчання інтегрує аудиторну та позааудиторну форми навчальної діяльності здобувачів вищої освіти на основі використання технологій традиційного, дистанційного, електронного, мобільного навчання.

В умовах сьогодення, основною метою у поведінці педагогічного процесу є формування та розвиток культурної, високодуховної, патріотичної, інтелектуальної, творчої, ініціативної, креативної особистості, успішної та корисної для суспільства, фахівця нової генерації, здатного до розвитку та самовдосконалення впродовж життя. Від культури вчителя, загальної ерудиції, рівня професійної та педагогічної майстерності залежить вміння критично мислити, розуміти сучасні методи і технології викладання дисциплін, розуміти методи та способи ефективно комунікації. Нині, в музичній педагогіці проблема розвитку комунікативних здібностей майбутнього вчителя музики вимагає особливої уваги з боку фахівців.

Праця сучасного вчителя музичного мистецтва – це постійна взаємодія з іншими суб'єктами (учнями, колегами, митцями, батьками, адміністрацією). Дотримання учителем педагогічного такту, культури спілкування, вміння встановлювати психологічний контакт також вимагає мистецького володіння засобами вербальної та невербальної комунікації. Л. Василевська-Скупа наголошує на тому, що «професійним обов'язком вчителя, який має розвивати емоційно-почуттєву сферу учнів засобами музичного мистецтва, удосконалювати їхній духовний розвиток є здійснення умінь: слухати співрозмовників, встановлювати з ними психологічний контакт, враховувати індивідуальні особливості вихованців» (Василевська-Скупа, 2014: 42).

У дослідженнях науковців дефініція «комунікація» зазвичай ототожнюється з поняттям «спілку-

вання», але А. Соколов зауважує, що спілкування є лише однією із форм комунікативної діяльності. Ю. Волкова акцентує увагу на тому, що у європейських наукових дослідженнях присутній лише термін «комунікація»: німецькою – *Kommunikation*, англійською – *communication*, іспанською – *comunicación*, французькою – *communication*, італійською – *comunicazione*. Авторка у своєму дисертаційному дослідженні «Формування художньо-комунікативних умінь майбутніх учителів музики і хореографії» тлумачить комунікацію як спілкування з мистецтвом, «спілкування рівноправних партнерів як діалогу «через мистецтво» в процесі інтерактивної поліфонічної взаємодії» (Волкова, 2016: 15).

Аналізуючи психолого-педагогічну літературу ми не знайшли однозначного висвітлення окремих аспектів означеної проблеми, а різносторонність наукових поглядів спонукає до глибшого вивчення питання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ціла низка науковців досліджувала розвиток комунікативної компетентності в майбутніх учителів музики серед яких Н. Бібік, В. Давидов, А. Козир, О. Комаровська, О. Отич, Г. Падалка, О. Щолокова та інші.

На важливій ролі комунікативних умінь учителя наголошували такі науковці: О. Бодальова, О. Гармаш, А. Годлевська, О. Гузар, Т. Іванова, І. Когут, В. Кузьменко, Г. Міськова, Л. Петровська, С. Салій, О. Рудницька та інші. Структурні компоненти та технології розвитку комунікативних умінь майбутнього вчителя досліджували: А. Асмолова, А. Дубаков, А. Капська, О. Мерзлякова, Ю. Рібцун. Питання засад формування комунікативної компетентності у майбутніх учителів музики досліджували: Л. Василевська-Скупа, К. Кушнір, І. Полубоярина, Є. Проворова та інші.

Нині, високий рівень комунікативної компетентності є необхідним елементом у всіх сферах суспільного життя, однією з головних характеристик професійної компетентності та спеціальної підготовки фахівців, особливо у сфері надання освітніх послуг. Проблема формування комунікативних навичок у майбутніх вчителів знайшла своє висвітлення у наукових працях багатьох дослідників, але умови навчання змінюються і окремі аспекти проблематики залишаються

недостатньо вивченими. Зокрема, потребує аналізу питання розвитку комунікативних навичок при диригентсько-хоровій підготовці здобувачів вищої освіти в умовах змішаного навчання.

Мета статті: визначити підходи розвитку комунікативних навичок при диригентсько-хоровій підготовці здобувачів вищої освіти, дослідити форми розвитку комунікативних навичок при змішаній формі навчання.

Виклад основного матеріалу. Розвиток комунікативних навичок майбутніх учителів музичного мистецтва в процесі вивчення диригентсько-хорових дисциплін є невід'ємною складовою багатогранного процесу формування комунікативної компетентності. Комунікативну компетентність майбутніх учителів музичного мистецтва розуміємо як здатність реалізовувати ефективну комунікативну взаємодію з метою вирішення професійних завдань.

На важливості розвитку комунікативних навичок вчителя музичного мистецтва, наголошує у своїй праці Л. Василевська-Скупа. Науковиця обґрунтувала методологічні засади, педагогічні умови, методи формування комунікативної компетентності майбутніх учителів музичного мистецтва в процесі фахової вокально-хорової підготовки. Визначила сутність її складових компонентів – комунікативних умінь, що визначають здатність учителя до спілкування з учнями засобами музичного мистецтва, здійснюють морально-етичний вплив на вихованців, транслюють їм власний досвід художньо-педагогічного спілкування, що сприяє соціокультурному вихованню школярів, формуванню їхніх художніх смаків, ціннісних орієнтацій, національної самосвідомості (Василевська-Скупа, 2014: 73).

Володіння культурою писемного та усного мовлення, педагогічною майстерністю – одна з найважливіших умов для професійної комунікації майбутнього вчителя. Сучасні науковці «комунікативну компетентність» визначають як: «сукупність сформованих професійних знань, комунікативних та організаторських здібностей, здатності до самоконтролю, імпліцитної культури вербальної та невербальної взаємодії, а комунікативні здібності вчителя – здібності до спілкування з дітьми, вміння знайти правильний підхід до учнів, встановити з ними доцільні, з педагогічної точки зору, взаємовідносини; наявність педагогічного такту» (Ходанич, Палько, 2018: 34).

Виходячи з особливостей музично-педагогічної комунікації І. Полубоярина визначила особливості та умови забезпечення її продуктивності із урахуванням: емоційно-естетичної спрямованості

змісту музики; особливостей музичного сприйняття учнів; характеру взаємодії учителя й учнів у процесі музичної діяльності; семантики музичної мови з усіма її змістовними, виражальними та комунікативними властивостями; комунікативних процесів у музично-естетичному навчанні та вихованні (Полубоярина, 2006: 137).

У своєму дисертаційному дослідженні Є. Проворова визначає такі методичні засади формування комунікативної компетентності майбутнього вчителя музики: дотримання педагогічних принципів навчальної діяльності (наочності, системності, усвідомленості, самостійності та активності); створення спеціально організованих умов (осмислення теоретичних аспектів і засвоєння студентами ґрунтовних знань із комунікативних процесів у навчанні); формування установки на розвиток комунікативної компетентності; організація семінарських і практичних занять із використанням сучасних технологій навчання та інтерактивних методик; створення сприятливого навчального середовища для проведення тренінгів; розроблення та впровадження методик психолого-педагогічного діагностування рівнів комунікативної компетентності; впровадження й поетапне застосування методів, що сприяють формуванню комунікативної компетентності, дозволяючи розробити певну педагогічну технологію (Проворова, 2008: 12).

Погоджуючись із дослідницею хочеться зауважити, що в умовах дистанційного навчання всі методи і форми потребують коректив. Змішана форма навчання передбачає можливість збереження загальних принципів організації традиційного навчання з використанням сучасних електронних освітніх платформ і ресурсів. Перевагами дистанційного навчання можемо вважати: індивідуалізацію, гнучкість, інтерактивність, адаптованість як можливість організації навчального процесу для здобувачів вищої освіти з різним рівнем підготовки та різними потребами; переваги традиційного навчання: емоційна складова особистісного спілкування викладача зі студентами, використання тактильних, вокально-слухових, музично-образних та інших специфічних методів навчання, які ефективно впливають на диригентсько-виконавську діяльність здобувачів вищої освіти.

Підготовка до практики з хоровим колективом розпочинається в класі хорового диригування, коли здобувачі вищої освіти активно включаються у процес моделювання умов репетиційної роботи, відбору та апробуванню технічних прийомів, необхідних для керування колективом. Розпочинається робота над хоровим твором з ознайом-

лення, вивчення та аналізу хорової партитури, яка є основним інформаційним джерелом, де автори закодували художній образ. Для розкодування цієї інформації необхідні теоретичні знання та практичні навички не лише з предметів диригентсько-хорового циклу («Хорознавство», «Хоровий клас», «Хорове диригування», «Методика роботи з хором»), а й знання з музично-теоретичних дисциплін, володіння грою на фортепіано та власним голосом.

Важливим чинником під час вивчення предметів диригентсько-хорового циклу є психоемоційне тло: доброзичливість, довіра, мотивація, емоційна свобода, невимушеність між усіма учасниками навчального процесу та використання індивідуального підходу до кожного здобувача вищої освіти, враховуючи психо-фізіологічні особливості, емоційний стан, умови, в яких перебувають під час навчання студенти. Комунікативна природа хорового мистецтва несе невичерпні можливості збагачення індивідуального досвіду здобувачів освіти, зокрема комунікативного. Розвинута емпатія викладача сприяє когнітивному поєднанню, яке і слугує ядром комунікації. В хоровому диригуванні головними фігурантами комунікації являється композитор, диригент, хор та слухачі.

Розширення тезаурусу здобувачів вищої освіти у різних жанрах і видах мистецтва, накопичення художнього досвіду є першочерговим завданням у підготовці майбутнього вчителя музичного мистецтва до комунікації.

Застосовуючи герменевтичний («герменевтика – мистецтво розуміння та осягнення смислу і значення знаків, теорія та загальні правила інтерпретації текстів» (Енциклопедія освіти, 2021: 242) та семіотичний («семіотика – наука про різні системи знаків, які використовуються у процесах комунікації для передачі повідомлення, інформації... спеціальну систему знаків або сигналів, призначену для передачі повідомлення, називають кодом» (Філософський словник, 2002: 575) підходи при розучуванні нового хорового твору в класі хорового диригування, під час аналізу літературного тексту, мелодичної лінії, гармонії, фактури та різних засобів музичної виразності, після прослуховування твору для розширення словникового запасу здобувачам вищої освіти пропонується описати образ і почуття, які викликає певний хоровий твір, знайти яскраві асоціації для глибшого емоційного сприймання та розуміння авторського задуму. Тому, володіння вербальними комунікативними навичками важливе для того, щоб зрозуміло і чітко висловлювати думки та вміти передати образно-емоційні почуття, аргументу-

вати власні ідеї, володіти професійною термінологією, вести діалог з виконавцями та заохочувати їх, адже комунікація – це активний процес обміну інформацією. Важливим засобом мовної виразності є інтонація, її підвищення, зниження, емоційне забарвлення. Окрім комунікативної функції, мовна інтонація сприяє виділенню найважливіших слів, словосполучень, а також конкретизує ставлення диригента до предмета висловлювання. Найбільша виразність мови досягається за допомогою чіткої артикуляції, продуманого використання логічних наголосів та психологічних пауз, різноманітності темпу та ритму мовлення.

Художньо-мистецька комунікація, яка залежить від правильного прочитання задуму композитора в контексті історичних подій, епохи, соціальної картини, ставлення до загального образу інтерпретатора і його психо-емоційного стану дає можливість правдиво відтворити ідею твору, хоча, як слушно зауважує І. Бермес: «кінцевий результат залежатиме як від професійної майстерності співаків (їх музичних, вокальних і артистичних здібностей), так і контакту, що встановлюється між диригентом і хористами у процесі виконання» (Бермес, 2020: 170).

На думку Ю. Волкової: «художньо-образний вид мислення в процесі художньо-педагогічної комунікації дозволяє вербалізувати художньо-образний зміст твору мистецтва на основі суб'єктного мистецького досвіду та асоціативних зв'язків, тобто створити його художньо-вербальну інтерпретацію, яка є компонентом художньої інтерпретації» (Волкова, 2016: 39). Диригент повинен викладати думки образно, емоційно, чітко, використовуючи відточені ємні формулювання, підкріплюючи їх власним показом: жестом, вокальним виконанням чи звучанням на фортепіано. Для активізації діяльності виконавців у мовленні диригента бажано використовувати образні порівняння, метафори, різноманітні аналогії.

Хоровий спів – особливий вид комунікації, який підсилює вплив невербальними засобами комунікації та має свої художньо-виражальні можливості. До невербальної комунікації О. Коваль відносить: «1) оптико-кінетичну систему (жести, міміку, пантоміміку); 2) пара-екстралінгвістичну систему (інтонацію, немовні додатки, паузи); 3) систему «контакту очима» (візуальні засоби); 4) систему організації простору і часу комунікації (дистанцію, розташування)» (Коваль, 2013: 106). Всі навички як вербальної так і невербальної комунікації відпрацьовуються в класі хорового диригування, хоровому класі, практикуму роботи з хором, педагогічній практиці.

Для формування комунікативних навичок нами визначений *герменевтичний підхід*, який пов'язаний із формуванням навичок розуміння образного змісту хорового твору, авторського задуму та *семіотичний підхід*, який сприяє побудові художньої комунікації на умовах осмислення знакових систем хорового мистецтва та розуміння виразного смислового наповнення елементів музичної мови.

Висновки. Підсумовуючи вищезазначене, можемо зробити висновок, що завдяки стрімкому розвитку інформаційно-комунікаційних технологій змішане навчання надає можливість комунікувати викладачам зі студентами, розвивати комунікативні навички здобувачів вищої освіти при вивченні диригентсько-хорових дисциплін та проектувати навички комунікації з хоровим колективом.

Дослідження розвитку комунікативних навичок дозволяє усвідомити складність їх структури, обумовлену як соціальними так і природними чинниками. У складі сформованих комунікативних навичок можемо виділити: здатність до оптимізації міжособистісних відносин; вплив на співрозмовників; регуляцію власної поведінки та поведінки інших учасників взаємодії тощо. Визначено також спеціальні алгоритми вдосконалення навичок педагогічного спілкування на заняттях хорового диригування в умовах змішаного навчання.

Наше дослідження не вичерпує всієї глибини означеної проблеми. Перспективу подальших наукових розвідок вбачаємо у дослідженні етапів формування комунікативних навичок при позааудиторній діяльності здобувачів вищої освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бермес І. Л. Особливості комунікації «композитор – слухач» у хоровому виконавстві. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. Київ : ІДЕЯ ПРИНТ, 2020. Вип. №2. С. 168–173.
2. Василевська-Скупа Л. П. Формування комунікативної компетентності майбутніх учителів музичного мистецтва : монографія. Вінниця : Планер, 2014. 208 с.
3. Волкова Н. П. Професійно-педагогічна комунікація : навч. посіб. Київ : Академія, 2006. 256 с.
4. Волкова Ю. І. Формування художньо-комунікативних умінь майбутніх учителів музики і хореографії : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02. Одеса, 2016. 323 с.
5. Енциклопедія освіти / НАПН України ; [голов. ред. В. Г. Кремень та ін. 2-ге вид., допов. та переробл. Київ : Юрінком Інтер, 2021. 1144 с.
6. Коваль О. Тематичний словник-довідник з психології та педагогіки : навч. посіб. Вид. 2-ге, допов. та переробл. Тернопіль : ТНЕУ, 2013. С. 106.
7. Полубоярина І. І. Формування професійної компетентності майбутніх учителів музики в педагогічному коледжі : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Житомир, 2008. 20 с.
8. Проворова Є. М. Методичні засади формування комунікативної компетентності майбутнього вчителя музики : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02. Київ, 2008. 19 с.
9. Професійне мовлення вчителя : короткий словник термінів / уклад.: Ходанич Л. П., Палько Т. В. Ужгород, 2018. 84 с.
10. Філософський енциклопедичний словник / Шинкарук В. І. (голов. ред.) та ін.; Інститут філософії імені Григорія Сковороди НАН України. Київ : Абрис, 2002. С. 575.

REFERENCES

1. Bermes, I.L. (2020). Osoblyvosti komunikatsii «kompozytor – slukhach» u khorovomu vykonavstvi [Peculiarities of “composer-listener” communication in choral performance]. *Visnyk Natsionalnoi akademii kerivnykh kadriv kultury i mystetstv – Bulletin of the National Academy of Managers of Culture and Arts*, 2, 168-173 [in Ukrainian].
2. Vasylevska-Skupa, L.P. (2014). *Formuvannia komunikatyvnoi kompetentnosti maibutnykh uchyteliv muzychnoho mystetstva [Formation of communicative competence of future teachers of musical art]*. Vinnytsia : Planer [in Ukrainian].
3. Volkova, N.P. (2006) *Profesiino-pedahohichna komunikatsiia : navch. posib [Professional and pedagogical communication]*. Kyiv: Academy [in Ukrainian].
4. Volkova, Yu.I. (2016). *Formuvannia khudozhno-komunikatyvnykh umin maibutnykh uchyteliv muzyky i khoreohrafiy [Formation of artistic and communicative skills of future teachers of music and choreography]*. *Candidate's thesis*. Odesa [in Ukrainian].
5. Kremen, V.H. (Ed.). (2021). *Entsyklopediia osvity [Encyclopedia of education]*. Kyiv : Yurinkom Inter [in Ukrainian].
6. Koval, O. (2013). *Tematychnyi slovnyk-dovidnyk z psykholohii ta pedahohiky [Thematic dictionary-reference in psychology and pedagogy]*. (2nd ed., rev.). Ternopil : TNEU [in Ukrainian].
7. Poluboiaryna, I.I. (2008). *Formuvannia profesiinoi kompetentnosti maibutnykh uchyteliv muzyky v pedahohichnomu koledzhi [Formation of professional competence of future music teachers in the pedagogical college]*. *Extended abstract of candidate's thesis*. Zhytomyr [in Ukrainian].
8. Provorova, Ye.M. (2008). *Metodychni zasady formuvannia komunikatyvnoi kompetentnosti maibutnoho vchytelia muzyky [Methodical principles of formation of communicative competence of the future music teacher]*. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
9. Khodanych, L.P., & Palko T. V. (Comps.). (2018). *Profesiine movlennia vchytelia [Professional speech of teachers: a short dictionary of terms]*. Uzhhorod [in Ukrainian].
10. Shynkaruk, V.I. (Ed.). (2002). *Filosofskiy entsyklopedychnyi slovnyk [Philosophical encyclopedic dictionary]*. Kyiv : Abrys [in Ukrainian].